

PROIZVODNJA I TREND PROIZVODNJE OVČIJEG MLEKA U SFRJ I POJEDINIM REPUBLIKAMA*

Momčilo ĐORĐEVIĆ
Institut za mlekarstvo SFRJ, Novi Beograd

Uvod

Pitanje proizvodnje i značaja proizvodnje ovčijeg mleka u Jugoslaviji i pojedinim rejonima postavlja se već duži niz godina. Ovaj problem je u pojedinim periodima imao različit tretman. Između god. 1951. i 1960. pitanje obima proizvodnje i otkupa ovčijeg mleka je uglavnom postavljano s aspekta izvoza, i stvarno, u pojedinim godinama te decenije je i postignut najveći izvoz uglavnom sireva od ovčijeg mleka (kačkavalj i beli sir u kriškama), da bi u ovoj deceniji ovaj izvoz opao za nekoliko puta.

Polovinom ove decenije proizvodnja i plasman ovčijeg mleka u okviru kompleksnog problema brdsko-planinskih područja dobija novi širi tretman koji se povezuje s dohotkom stanovništva, viškom radne snage i pritiskom iste na društveni sektor i potrebom da se izvrši podela rada u proizvodnji ovčijeg mleka između društvenog i individualnog sektora proizvodnje, imajući u vidu komparativne prednosti rentabilnije proizvodnje.

Pitanje ovčarske proizvodnje dobija utoliko veći značaj s obzirom da je naša zemlja pretežno visinskog karaktera, jer zauzima oko 75% nacionalne teritorije. Na brdsko - planinska područja dolazi oko 52% nacionalne teritorije, zatim na tom području (1):

— od ukupnog stanovništva Jugoslavije živi oko	40 %
— od ukupnog poljoprivrednog stanovništva Jugoslavije živi oko	42 %
— od ukupnih poljoprivrednih površina nalazi se	46 %
— od ukupnih šumskih površina nalazi se	60 %
— od ukupnih pašnjaka nalazi se	78 %
— od ukupnih livada nalazi se	52 %
— od ukupnog broja ovaca nalazi se	67 %

Prema gore navedenom izlazi, da se analiza proizvodnje ovčijeg mleka uglavnom odnosi na brdsko - planinska područja naše zemlje gde ovčarska proizvodnja predstavlja jedan od najvažnijih prihoda iz poljoprivrede.

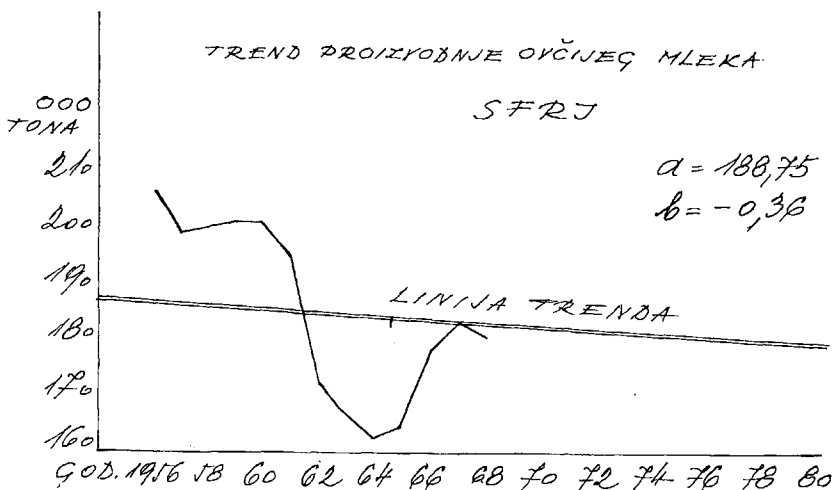
Dinamika proizvodnje ovčijeg mleka

Proizvodnja ovčijeg mleka kod nas ima svoje osobenosti. Jedna od tih osobenosti jeste kolebanje proizvodnje koje karakteriše nekoliko značajnih perioda. Ako prosečnu proizvodnju ovčijeg mleka u SFRJ za 22 godine (1947—1968) koja iznosi 171 milion litara godišnje prikažemo kao pravu liniju, a nivo

* Referat s VIII Seminara za mljekarsku industriju, 4—6. II 1970, Tehnološki fakultet, Zagreb.

proizvodnje pojedinih godina označimo tačkama i povežemo međusobom, onda dosadašnju proizvodnju mleka lakše možemo podeliti u nekoliko perioda (grafikon 1*): prvi period blagog porasta proizvodnje do god. 1954. čiji nivo nije prelazio 150 miliona litara; drugi period — značajnijeg porasta proizvodnje (1954—1960.) u kojem prosek proizvodnje iznosi 200 miliona litara; treći period — opadanja proizvodnje na nivo ispod 170 mil. litara (1960—1964.) i četvrti period ponovnog blažeg porasta proizvodnje mleka.

Grafikon 1

Drugi period proizvodnje se poklapa s vremenom intenzivnijeg interesovanja tržišta za ovčije mleko kada je i otkup istog preko mlekara prelazio nivo od 6 miliona litara godišnje. Sredinom tog perioda — god. 1957. izvezene su najveće količine pretežno ovčijeg kačkavalja i belog sira u kriškama u količini od 2.430 tona, zatim god. 1958. 1740 t, da bi od 1959/60 do 1964. godine počeo pad koji je dostigao nivo od oko 500 tona godišnje.

Treći period negativne tendencije se poklapa sa značajnim društvenim merama (garantovana otkupna cena i premije za mleko 1962.) za povećanje proizvodnje kravljeg mleka. No, nažalost, sve do god. 1968. ovčije se mleko tretiralo kao proizvod drugog reda. U ovom periodu je došla do izražaja i diskriminatorna politika otkupnih cena mleka.**

Druga osobenost proizvodnje ovčijeg mleka ogleda se u smanjenju njegovog učešća u ukupnoj proizvodnji. U odnosu na predratni nivo ovo učešće je iznosilo 8,1 %, da bi zadnjih godina palo na 6,3 %. Ako razmotrimo proizvodnju ovčijeg mleka po glavi stanovnika takođe se vidi pad u odnosu na predratni nivo kada se proizvodilo preko 10 litara da bi današnja proizvodnja pala na nivo od 8,6 litara.

Treća značajnija osobenost proizvodnje ovčijeg mleka jeste nisko učešće društvenih gazdinstava u ukupnoj proizvodnji i tendencija opadanja. Tako su npr. društvena gazdinstva god. 1960. proizvela 7.121 tonu ili 3,5 %, 1964. 7.385 ili 4,5 %, a god. 1968. 6.253 ili 3,4 % od ukupne proizvodnje mleka. Najviše se

* Vidi kolebanja po republikama graf. 2—5.

** Poznata razlika cena mleka individualne i društvene proizvodnje koja je za poslednjih 10 godina iznosila 3,3 do 14,9 st. dinara po litri. (2).

ovčijeg mleka zadnjih godina proizvodi u SR Makedoniji cca 4.400 tona tj. preko 60 % od ukupne proizvodnje na društvenim gazdinstvima, zatim sledi SR Srbija sa 1.300 tona, BiH 750 tona, Hrvatska 400 tona itd.

Kretanje proizvodnje ovčijeg mleka u Jugoslaviji i pojedinim republikama je prikazano u tabeli 1 i 2 (3):

Proizvodnja ovčijeg mleka u SFRJ

Tabela 1

(u mil. l)

Godina	litara	Godina	litara
1930/39.	147	1957.	200
1947/56.	155	1958.	201
1947.	130	1959.	202
1948.	145	1960.	202
1949.	137	1961.	196
1950.	140	1962.	173
1951.	146	1963.	167
1952.	151	1964.	163
1953.	148	1965.	165
1954.	149	1966.	178
1955.	196	1967.	184
1956.	208	1968.	182

Treba napomenuti, da od god. 1962. Savezni zavod za statistiku ne prikuplja podatke niti vrši procenu proizvodnje kozijeg mleka, te se stoga podaci od ove godine odnose na ovčije i kozije mleko zajedno. S obzirom, da je proizvodnja kozijeg mleka koja je za period 1930—1939. iznosila prosečno 191 milion litara, a za period 1947/50. prosečno 102 miliona litara godišnje rapidno

Proizvodnja mleka po republikama

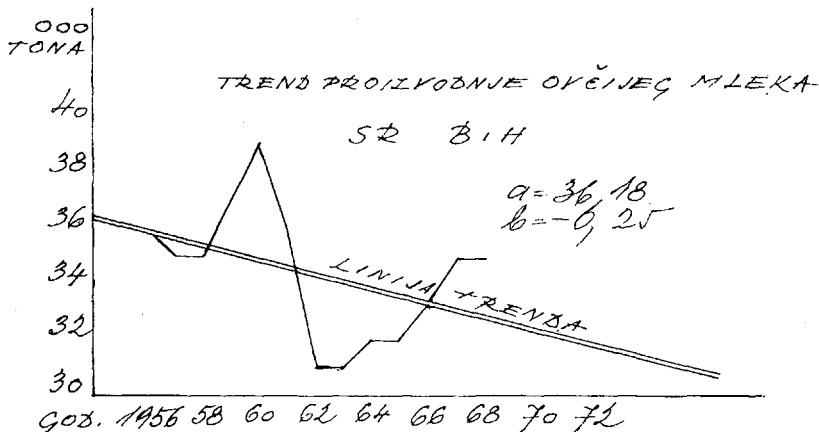
Tabela 2

(u mil. l)

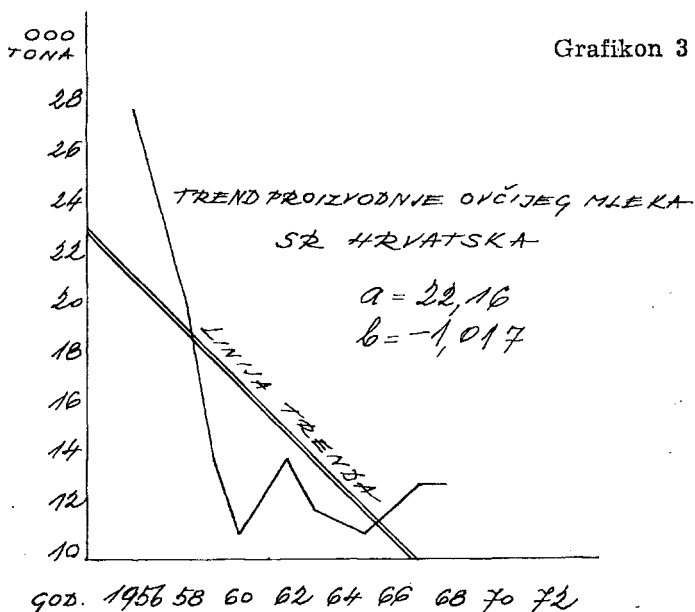
Godina	BiH	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija			
						Ukupno	Uže podr.	APV	APKM
1956.	36	12,28	28,42	42,2	2	88,9	69,0	10	9
1957.	35	12	24	42	2	85	67	10	8
1958.	35	12	20	44	1	89	61	12	116
1959.	37	13	14	42	2	94	67	15	12
1960.	39	13	11	39	2	98	70	13	15
1961.	36	13	12	31,5	1,5	102	75	15	12
1962.	31	11	14	28	1	88	67	12	9
1963.	31	11	12	30	1	82	63	10	9
1964.	32	11,5	11,5	31	1	76	58	10	8
1965.	32	12	11	27	0	83	61	11	11
1966.	33,5	12	12	35	0,5	85	52	12	111
1967.	35	13	13	38	0	85	61	12	12
1968.	35	13	13	40	0	81	60	10	11
φ									
za period	34,4	12,2	15,0	36,1	1,1	87,4	64,7	11,7	11,0
100 %	18,4	6,6	8,2	19,3	0,6	46,9	34,7	6,3	5,9

opadala i 1961. dostigla nivo od 16 miliona litara, to se procenjuje da proizvodnja zadnjih godina ne prelazi nivo od 10 miliona. Ovo treba uzeti u obzir kada razmatramo nivo proizvodnje ovčijeg mleka. Prema podacima iz istih izvora (3) proizvodnja ovčijeg mleka po pojedinim republikama je bila:

Grafikon 2

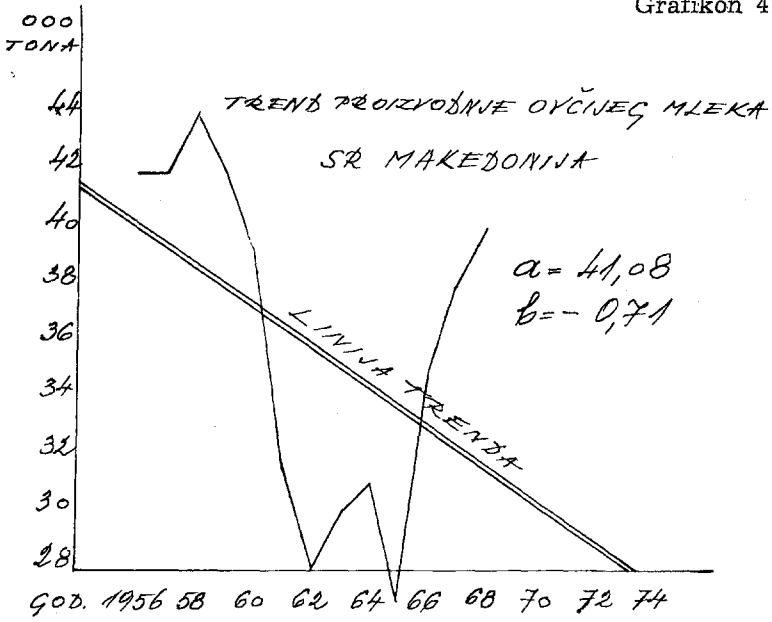

Grafikon 3

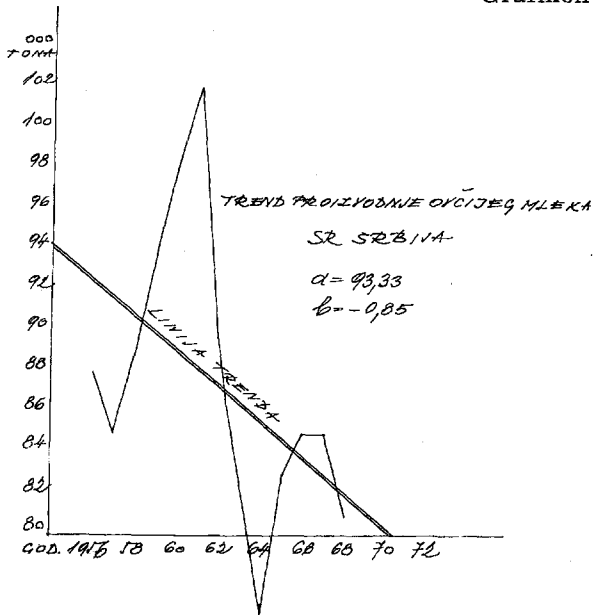

Najveće učešće proizvodnje ovčijeg mleka u posmatranom periodu zabeleženo je u SR Srbiji (uže područje), zatim sledi: Makedonija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska itd.

Grafikon 4

Grafikon 5

Razvojna tendencija proizvodnje ovčijeg mleka

Iz analize trenda proizvodnje ovčijeg mleka možemo izvući opšti zaključak: — da proizvodnja ovčijeg mleka za celu zemlju i sve republike izuzev Crne Gore ima negativnu tendenciju. Ova prosečna promena vrednosti godišnje proizvodnje iznosi za:

SFR Jugoslaviju	— 0,36
SR Bosnu i Hercegovinu	— 0,25
SR Crnu Goru	+ 0,015
SR Hrvatsku	— 1,017
SR Makedoniju	— 0,71
SR Sloveniju	— 0,176 i
SR Srbiju	— 0,85

Grafički prikaz razvojne tendencije proizvodnje ovčijeg mleka je dat u grafikonima 1, 2, 3, 4 i 5.

Značaj proizvodnje i prometa ovčijeg mleka

Napred je istaknuto, da je proizvodnja ovčijeg mleka vezana uglavnom za brdsko-planinska područja naše zemlje na kojima se nalaze najveće površine pod livadama, a naročito pašnjacima. Nije potrebno posebno naglašavati da je ovo područje ujedno najsiromašnije i da je nacionalni dohodak stanovništva za 2/3 manji od jugoslovenskog proseka. Zbog niskog dohotka i mnogočlanih domaćinstava ovog područja, stalno je prisutan problem viška radne snage koja u savremenim uslovima privrednih kretanja ne može da nađe zaposlenje u društvenom sektoru proizvodnje.

Iz navedenih razloga intenzifikacija ovčarske proizvodnje dobija opšte-društveni značaj i zahteva pažljivi i kompleksniji prilaz celom problemu. Uloga stručne mlekarske službe takođe nalazi svoj zadatak kroz koji treba da reši uzajamne odnose između obima i koncentracije proizvodnje ovčijeg mleka, uslova sakupljanja i obrade na licu mesta, kao i industrijske i poluindustrijske prerade vodeći računa o graničnom rentabilitetu. Posebno treba obratiti pažnju na mogućnosti kooperativne proizvodnje mlečnih proizvoda, u prvom redu sireva od ovčijeg mleka, a naročito u područjima gde je sakupljanje sirovog mleka iz tehničkih razloga nemoguće ili je veoma ograničeno. Značaj proizvodnje ovčijeg mleka ne iscrpljuje se samo s aspekta nacionalne ekonomike, već ima ogroman značaj u proširenju asortimana mlečnih proizvoda, a naročito domaćih veoma vrednih sireva kao što su varijeteti belih mekih sireva, zatim tvrdih sireva* kao: kačkavalj, brački sir, paški sir, olibski sir, dubrovački, grobnički sir i dr.

Otkup ovčijeg mleka, s obzirom da nema stalnih zvaničnih podataka, teško je posmatrati za duži niz godina. No prema podacima ankete** može se na bazi nekoliko godina videti nivo otkupa. Tako je npr. u periodu od god. 1956—1960. u SR Srbiji otkupljivano od 3,8—5,1 mil. l ovčijeg mleka, u SR Makedoniji od 960 hiljada do 1,1 milion l, a u Bosni i Hercegovini od 380—450 hiljada litara mleka godišnje. U ovim godinama je stopa otkupa u odnosu na ukupnu proizvodnju iznosila svega 3—3,5%. Zadnjih godina je otkup ovčijeg mleka kod nekih mlekara potpuno prestao ili se smanjio i do 10 puta. Tako je GM

* Đorđević, Stanišić, Baković, Sabadoš, Zdanovski i dr.

** Anкета Instituta za mlekarstvo (4)

Beograd u periodu 1956/60. otkupljivalo oko 1 milion litara godišnje, da bi ovaj nivo zadnjih godina svelo na 140—300 tona godišnje.

U SR Srbiji je god. 1956/60 najviše ovčijeg mleka otkupljivala Pirotska mlekara cca 1,4 miliona litara godišnje, dok je današnji nivo sveden gotovo na polovinu. Pored otkupa sirovog ovčijeg mleka u SR Srbiji su značajna područja kao: »Pešter« — Sjenica, Homolje — Žagubica gde se godišnje otkupljuju prilične količine belih mekih sireva od ovčijeg mleka:

	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
ZZ Sjenica	140 t	126 t	41 t	109 t	110 t

Na području Homolja godišnji otkup ovčijih sireva se kreće od 80—100 tona godišnje. Ne manje je poznato područje veće proizvodnje ovčijih sireva i Timočka Krajina.

Zaključci i predlozi

Ukratko izneto stanje i tendencije proizvodnje ovčijeg mleka kod nas, otkriva problem na kojem i u buduće treba raditi.

Nedovoljna, kolebljiva i razbacana proizvodnja ovčijeg mleka uz nizak stepen otkupa sirovog mleka, čisto komercijalni karakter otkupa ovčijih sireva, neznajna proizvodnja na društvenim gazdinstvima, diskriminatorna politika cena, nizak nivo standarda stanovništva u područjima gde postoje uslovi gaje-nja ovaca, nužnost proširenja asortimana s ovčijim sirevima itd., su razlozi da se u pravcu povećane proizvodnje i prometa ovčijeg mleka preduzmu izvesne mere.

Ne prejudicirajući predloge, s obzirom na datu mogućnost šireg upoznavanja s problemima ovčijeg mlekarsтва* i s obzirom na naše mogućnosti vezane za sistem, mišljenja sam da treba imati na umu sledeće:

- oplemenjivanje domaće ovce - pramenke u pravcu veće proizvodnje mleka, vune i mesa primenom savremenih zoo - mera i prestanak s raznoraznim ukrštanjima na širem planu;
- povećanje krmne baze putem melioracija, osvajanja novih površina, sejanja veštačkih livada, korišćenja šumskih područja itd;
- udruživanje proizvođača ovčijeg mleka u cilju zajedničkog nastupa na tržištu sirovine i u cilju organizovanja kooperativne proizvodnje mlečnih proizvoda;
- organizovanje instruktorske službe u okviru kooperativne proizvodnje u cilju ujednačavanja proizvoda;
- politiku garantovanih otkupnih cena i premija;
- kreditne olakšice za one proizvođače, a naročito individualne koji zasnivaju robnu proizvodnju ovčijeg mleka;
- kreditne olakšice za mlekarske pogone koji se specijalizuju za preradu ovčijeg mleka bilo za izvoz ili domaće tržište itd.

Izvori i literatura

1. Živković dr R., Kostić dr V. (1969): »Program mera za brži razvoj ovčarstva u privredno - nerazvijenim rejonima Srbije.« Institut za stočarstvo, Beograd.
2. Đorđević M. i sar. (1968): »Problem prerade mleka, položaj i mogućnosti mlekarske industrije na tržištu.« Institut za mlekarsstvo.

* Misli se na program seminara